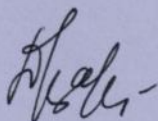

Міністерство культури і мистецтв України
Національна музична академія України імені П.І.Чайковського

ДРАГАНЧУК ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 781.1+781.2

**МУЗИКА ЯК ФАКТОР ПСИХОКОРИГУВАННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ, ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

17.00.03 – музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано на кафедрі музики
Волинського державного університету

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
КИЯНОВСЬКА ЛЮБОВ ОЛЕКСАНДРІВНА,
Львівська державна музична академія
ім. М.В.Лисенка,
завідувач кафедри історії музики

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор,
член-кореспондент АМУ
ТЕРЕЩЕНКО АЛЛА КОСТЯНТИНІВНА,
Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М.Т.Рильського НАН України,
провідний науковий співробітник

кандидат мистецтвознавства, доцент
ГУСАРЧУК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
Національна музична академія України
ім. П.І.Чайковського,
кафедра історії української музики

Провідна установа: Одеська державна музична академія
ім. А.В.Нежданової,
кафедра історії музики та музичної етнографії

Захист відбудеться 28 01 2004 року о 15 год. 30 хв. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.01 по захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії
України ім. П.І.Чайковського за адресою: 01001, м.Київ-1, вул. Архітектора
Городецького, 1/3, 2-й поверх, ауд. 36.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної музичної
академії України ім. П.І.Чайковського.

Автореферат розіслано 23 12 2003 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства,
доцент

І.М.Коханик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Іманентність сучасного етапу розвитку науки, характерною рисою якого є гуманізація, визначається екзистенціально-антропологічним підходом до постановки і вирішення проблем у науці. Музикознавство не повинно стояти осторонь від вказаної тенденції, досліджуючи музичний матеріал лише з суто теоретичної або історичної позиції, не торкаючись впливу музики на психологію особистості.

Паростки психологізації музикознавства помітні вже у працях Е.Курта, продовжуються у дослідженнях Б.Асаф'єва, Л.Мазеля, В.Медушевського, Є.Назайкінського. Е.Курт виходить з усвідомлення музики як особливого енергетичного простору, що пов'язує людську свідомість та це мистецтво в єдину енергетичну систему. Б.Асаф'єв розуміє музику як процес інтонування, що тісно пов'язаний із напруженням, відтак – етосом як впливом на психіку. Л.Мазель, В.Медушевський, Є.Назайкінський безпосередньо тлумачать музику як засіб художнього впливу і з цієї точки зору розглядають її природу та психологію сприйняття. Більше того, Є.Назайкінський визначає музичну психологію як центр теоретичного музикознавства.

Усвідомлення вищенаведеного авторитетного твердження у поєднанні його з основними здобутками сучасних зарубіжних концепцій психокоригуючого підходу до музики (Т.Натансон, Е.Галінська, Х.де ля Мотт-Габер, Я.Вершиловський та ін.) вимагає кардинального перегляду мети, змісту, форм і методів як наукових розвідок, так і практичної роботи у психологічній галузі теоретичного музикознавства.

З таких позицій однією з найактуальніших музикознавчих проблем постає питання взаємозв'язку музики і реципієнта. Існуючі дослідження стосуються, в першу чергу, *сприйняття* людиною музичного мистецтва і залишають осторонь аспект емоційно-етичного *впливу* музики на реципієнта.

Подібний стан наукової проблеми та висока практична значущість її вирішення є підставою для розробки даної теми.

Базово-практичні передумови дослідження полягають у наступному. Культурно-історичний процес утвердив мистецтво як ефективний катартичний засіб. На вітчизняних теренах, як здебільшого і в інших європейських культурах, до ХХ ст. цю важливу етичну функцію мистецтва, насамперед, здійснювала релігійна музика в синтезі з проповіддю та канонічними текстами. Але в сучасних умовах вплив сакральної традиції значно трансформувався. Разом із тим, проблема духовного очищення та збагачення сьогодення постала досить гостро. У світовій практиці ще від 50-х – 60-х років

ХХст. поширюються різноманітні методи і напрямки сучасної музикотерапії, які прагнуть допомогти людині досягнути аналогічного результату не лише через релігію і відштовхуються при цьому від неопіфагорейського підходу до музики як до потужного механізму психокоригування.

У колишньому СРСР науково-теоретичне обґрунтування музичної терапії проводилося співробітниками кафедри естетики й мистецтвознавства при Тбіліській державній консерваторії в рамках загальної теми "Мозок і музичне мислення". Була видана нечисленна кількість робіт інших науковців, та й то, переважно, у пострадянський період, адже з позиції радянської системи цінностей подібні пошуки не тільки не мали пріоритетного значення, але й взагалі визнавалися небажаними як такі, що межують із "буржуазною ідеологією".

В Україні ця сфера музичного знання майже не розроблялася ні в наукових дослідженнях, ні, тим більше, у практичних формах діяльності, хоча користь від цього могла би бути досить істотною. Доцільність власне музичного психокоригування обґрунтовується як його органічністю у культурно-історичному процесі, так і національно-ментальними засадами його природності, а відтак - ефективності.

По-перше, оскільки історично витіснена громадянська свідомість української нації реалізувалася вельми потужно в пісенній творчості як формі національно-суспільного самовираження, то саме музичне мистецтво немовби "закодувалось" у національній свідомості як засіб самореалізації та катарсису.

По-друге, оскільки мистецтво, в тому числі й музика, породжене почуттями та апелює до них, то ця його властивість природньо поєднується із кордоцентризмом, притаманним українцям у сприйнятті світу, – визнанням "серця" центром внутрішнього світу людини, уособленням людських переживань (Г.Сковорода, П.Юркевич).

Отже, актуальність даної теми зумовлена наступними чинниками:

- *практичною потребою сучасного українського суспільства у розробці та впровадженні систем музичного психокоригування, основаних на синтезі здобутків світового музично-психологічного досвіду і специфіки національних духовних традицій;*
- *необхідністю вивчення історичної ролі та природи музичного мистецтва з точки зору психологічної галузі теоретичного музикознавства - з метою створення певних основ для подальшої психокоригуючої практики.*

Сутність проблеми зумовлює основні напрямки дисертаційного дослідження:

- опрацювання теоретичних проблем психологічного музикознавства як

одного з важливих розділів культурології і мистецтвознавства та привнесення у музикознавчий обіг музично-психологічних категорій і понять; - впровадження у практику авторської системи музичного психокоригування.

Міра досліджуваності проблеми. Оскільки питання, пов'язані з темою дисертації, або вкрай недостатньо висвітлюються у музикознавчій літературі, або в аспектах, що не зачіпають питання потенцій музики для позитивного впливу на психіку людини, опрацьовано, окрім суто спеціальної, широкий спектр літератури з проблем загальної психології, проте підібраної таким чином, щоби підтвердити запропоновані гіпотези в галузі психологічного музикознавства.

До аналізу праць вказаних нижче авторів ми підходили диференційовано, вирізняючи найважливіше з точки зору саме *музикознавчої* науки, з позицій її сучасного розвитку й тих завдань, які кристалізуються в актуальному культуротворчому процесі.

В результаті, сучасна міра досліджуваності теми в рамках вищевказаних дисциплін отримала наступну розгортку.

Питання, що стосуються проблеми історичної ретроспективи функціонування музики як фактору психокоригування, вирішувалися як у філософсько-естетичному, філософсько-історичному та музично-естетичному аспектах – у трактатах Арістотеля, Піфагора, Платона, Плотіна, Плутарха та інших мислителів, що описано, зокрема, у працях Є.Герцмана, Г.Гесса де Кальве, В.Іванова, О.Лосева, В.Шестакова, так і в історико-медичному аспекті – в працях, зокрема, Х.Аллоярова (на основі трактатів аль-Фарабі та Авіценни), Л.Брусиловського, В.Леві, Ю.Лісіцина та О.Жиліяєвої, З.Матейової і С.Машури, Т.Натансона, а також у дослідженнях, що пропонують чи описують сучасні методи і форми музикотерапії, зокрема, О.Блінової, Є.Бурно, Е.Галінської, Т.Натансона, В.Петрушина, А.Юргутіте.

Загальні проблеми музичного мислення та сприйняття досліджували, зокрема, В.Авдєєв, М.Арановський, Б.Асаф'єв, А.Ачхаруа-Чолокуа, В.Батенін, О.Берс, С.Беляєва-Екземплярська, Л.Бочкарьов, І.Бур'янок, Я.Вершиловський, М.Гарбузов, Г.Гельмгольц, Н.Герасимова-Персидська, Є.Герцман, Г.Головинський, А.Готсдинер, П.Зімін, Л.Кадшин, Г.Кечуашвілі, Л.Кияновська, О.Костюк, І.Котляревський, Е.Курт, Л.Мазель, І.Малишев, В.Медінцев, В.Медушевський, Х.де ля Мотт-Габер, Є.Назайкінський, О.Оголець, В.Остроменський, В.Петрушин, В.Пушкар, І.Пясковський, С.Раппопорт, Г.Рибінцева, В.Розін, Дж.Слобода, П.Сокальський, А.Сохор, М.Старчеус, М.Тавхелідзе, В.Цуккерман, Т.Шелупахіна, Н.Шнайдер.

Проводили психологічні або психофізіологічні дослідження музично-

го сприйняття і впливу музики на людину, зокрема, В.Авдєєв, М.Берт, І.Благовещенський, В.Бехтерев, М.Блінова, Б.Вяткін, Г.Гельмгольц, І.Догель, Л.Дорфман, Р.Зарицька, Н.Захарова, А.Леонтєв, О.Мальцева, Т.Маларенко, В.Мархасін, І.Назаров, Л.Новицька, О.Овчиннікова, І.Павлов, І.Сеченов, Л.Самсонідзе, І.Тарханов, В.Цеханський.

Серед науковців, що підіймали питання метро-ритмічної сторони музики - Є.Назайкінський, Л.Мазель, В.Холопова, В.Цуккерман, І.Юдкін, Б.Яворський; мелодико-інтонаційної і ладової - Б.Асаф'єв, Г.Вірановський, М.Гарбузов, О.Костюк, Р.Лаул, Л.Мазель, О.Маркова, В.Медушевський, Є.Назайкінський, М.Переверзєв, О.Руч'євська, В.Холопова, Д.Христов, Б.Яворський.

Питання просторово-рухових музичних характеристик та явища синестезії підіймали, зокрема, С.Беляєва-Екземплярська, І.Даниленко, Д.Дувірак, В.Гусєв, К.Леонтєв, В.Медушевський, Є.Назайкінський.

Підготовка до укладення авторської музично-психокоригуючої системи потребувала інтеграції знань, здобутих в результаті опрацювання історичного і теоретичного аспектів дослідження, а також звернення до праць як музикознавчого, так і психолого-педагогічного спрямування, зокрема С.Беляєвої-Екземплярської, Н.Ветлугіної, Л.Виготського, А.Готсдинера, З.Денисової, Б.Морондзьєлло, Х. де ля Мотт-Габер, Є.Назайкінського, С.Науменко, М.Пшиходзінської-Кацічак, О.Ростовського, О.Рудницької, Б.Тєплова, Д.Філлїпса.

Вивчення предмету дослідження як цілості потребувало також звернення до праць філософсько-культурологічного напрямку, зокрема, Г.Г.Гадамера, В.Мітіної, В.Суханцевої, О.Фарбштейна, З.Фройда, Ф.Шеллінга, О.Шпенглера, К.Г.Юнга.

Зв'язок роботи з науковими темами, планами та програмами. Тема дисертаційної роботи входить до загальної теми досліджень Інституту мистецтв Волинського державного університету імені Лесі Українки № 2698 "Проблеми художньо-естетичної освіти та виховання учнівської і студентської молоді в умовах національного відродження" (держреєстрація за № 0198U000406).

Об'єкт дослідження – музичне мистецтво як фактор психокоригування.

Предмет дослідження - історичний, теоретичний і практичний аспекти музичного мистецтва як фактору психокоригування.

Мета дослідження – на основі аналізу теоретичних джерел і музично-психологічної практики науково обґрунтувати в історичному і теоретичному аспектах та експериментально перевірити у практичному аспекті специфіку музики як фактору психокоригування.

Об'єкт, предмет і мета вимагають вирішення таких основних завдань дослідження:

- здійснити системно-історичний аналіз ролі музики як фактору психокоригування;
- виявити специфічність основних параметрів музики в їх дії на психіку людини;
- на основі результатів опрацювання історичного і теоретичного аспектів вивести варіант застосування музики як фактору психокоригування.

Методологічну основу дослідження становить система знань про вихідні музично-філософські положення досліджуваної теми. Дослідження здійснювалося за допомогою теоретичних та емпіричних методів.

Основними *теоретичними* методами дослідження виступають: метод теоретичного аналізу і синтезу, історико-логічний метод і метод логічного мислення, що застосовуються у дослідженні історичної ретроспективи функціонування музичного мистецтва як фактору психокоригування та у вивченні природніх передумов дієвості музичного психокоригуючого впливу на особистість.

Емпіричний метод – у підтвердженні запропонованої музично-психологічної системи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- аперцепція констант з різних галузей гуманітарної науки з точки зору історичного функціонування та природи музики як фактору психокоригування, а відтак - сприяння підвищенню рівня опрацювання вказаних аспектів у теоретичному музикознавстві;
- спрямування ретельної систематизації різногалузевих знань стосовно об'єкту дослідження на створення практично-діючої системи музичного психокоригування за власною методикою;
- орієнтація представленої системи на синтез здобутків світового музично-психологічного досвіду та специфіки вітчизняних духовних традицій, її спрямованість на музичальність і кордоцентризм національної ментальності у контексті загальнолюдських духовних цінностей.

Наукове значення роботи. Наукові положення щодо історичної ролі, природи та практичного застосування музики як фактору психокоригування, як також і запропонована авторська система, мають суттєве значення для розвитку малорозпрацьованої вітчизняної галузі психологічного музикознавства.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні здобутки дослідження можуть використовуватися при створенні інтердисциплінарних методик, що застосовували б розмаїття форм музичного впливу на психіку людини. Результат практичних досліджень, а саме апробована автор-

ська музична система психокоригування, може використовуватися вже в даний час.

Впровадження наукових результатів дослідження здійснено у практику роботи предметно-циклової комісії музично-теоретичних дисциплін Волинського державного училища культури і мистецтв: основні позиції дисертації склали тематичний блок “Основи музичної психокорекції” в курсі “Основи музичної психології” для студентів спеціалізації “Теорія музики” спеціальності 5.020205 “Музичне мистецтво” (Акт впровадження № 436 від 24 квітня 2001р.).

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження забезпечується опорою на фундаментальні музикознавчі, естетичні, психологічні теорії та сучасні концепції взаємозв'язку музики і реципієнта, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів та їх адекватністю меті і завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом значного обсягу теоретичного й емпіричного матеріалу.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження було оприлюднено:

- на IV конгресі Міжнародної асоціації українців (Одеса, 1999) – *(опубліковано тези доповіді)*;
- на II Міжнародній конференції “Україна на межі тисячоліть. Етнос, нація, культура” (Київ, 2000) – *(опубліковано текст доповіді)*;
- під час роботи Міжнародного наукового круглого столу “Україна-Австрія: історичні взаємини, економічні системи, розвиток науки, проблеми освіти і виховання” (Луцьк, 2000) – *(опубліковано тези доповіді)*;
- на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Професійна мистецька освіта: діалог традицій та інновацій” (Київ, 2000) – *(опубліковано тези доповіді)*;
- на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Музичний твір як творчий процес” (Київ, 2001).

Публікації. Викладення основного змісту дисертації здійснено в 7-ми наукових статтях, в тому числі - у збірниках наукових праць, що є фаховими виданнями з мистецтвознавства, – 3 публікації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із переліку скорочень, умовних позначень і термінів; вступу; трьох розділів із висновками; загальних висновків; списку використаних джерел; додатків.

Матеріали дослідження викладені на 235 сторінках машинопису, з яких 2 додатки становлять 23 сторінки. У списку літератури подано 274 позиції, з яких 20 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. Обґрунтовується вибір теми дисертації, доводиться її актуальність, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, розкриваються його наукова новизна і практичне значення, особистий внесок автора, апробація основних результатів науково-пошукової роботи.

Розділ 1. “Історична ретроспектива функціонування музики як фактору психокоригування”

Вирізнення даного аспекту у проблематиці дослідження здійснено задля того, щоби збагнути історичні корені бачення у музиці потенцій для позитивного впливу на психіку людини і способів їх використання, показати органічність музично-психологічної практики в різні епохи та у різних культурах.

У процесі дослідження простежується ствердження основних засад музичного психокоригування, шляхи, якими йшла гуманітарна наука у пошуках оптимальних форм і методів впливу музики на фізичний та психічний стан людини. Зокрема, висвітлюється психокоригуюче трактування музики у філософії Піфагора, Платона, Арістотеля, у середньовічній східній філософії, де розглядаються як суто практичні рекомендації, так і *етичні* параметри музичного змісту, які нерозривно пов'язані з дією музики на людський організм. Вказані ідеї згодом були відкинута, як наївні і застарілі, проте, у сучасній світовій музично-психокоригуючій практиці трансформуються численні історичні позиції, доводячи слушність як апріорних спостережень давніх мислителів, так і наукових досліджень впливу музики на психофізіологію людини, що з'являються від епохи Нового часу. Цей звивистий шлях привів до розвитку галузі музикотерапії (в тому числі – і “музичної профілактики”) у країнах Західної Європи і США та, очевидно, утвердить подібну практику і в Україні.

У підрозділі 1.1. “Апріорні уявлення про етико-психологічні функції музичного мистецтва” розглядається еволюція названих уявлень в первісну епоху, часи найдавніших цивілізацій, в епохи Античності, Середньовіччя, Відродження.

Вже у первісні часи був інтуїтивно помічений вплив музики на психіку, що знайшло відображення у магічних обрядах і міфології, у призначенні музики як терапевтичного чинника. Відповідні архаїчні уявлення певною мірою закарбувалися у суспільній свідомості, доказом чого слугують містичні, психологічні й терапевтичні теорії щодо природи і потенційних можливостей музики, які виникли у найдавніших цивілізаціях (Атарваведи, Бхарата, Піфагор, Платон, Арістотель, Плутарх та ін.) і мали значний вплив на

подальший розвиток музикознавчої думки і психолого-терапевтичної практики. Давньогрецькі вчені, розглядаючи музику крізь призму космічної гармонії та явища напруження, у досягненні ідеї калокагатії в її духовному аспекті провідною роллю наділяють музику завдяки її *етосу* як здатності виховувати певний уклад психіки і *катарсису* як явищу психоемоційного очищення.

Вказані розпрацювання склали вихідні положення сучасної музичної психології, а також і концепції авторської системи психокоригування.

У підрозділі 1.2. “Формування напрямку наукових досліджень впливу музики на психофізіологію людини” аналізується розвиток наукових досліджень, що заклали основи теорії сучасної музикотерапії (механістичні теорії Нового часу, психофізіологічні експериментальні дослідження й теорії психотерапії XIX-XX ст.ст.).

У XVII ст. виникає галузь ятромазики. А.Кірхер, базуючись на ідеї поділу музики на *mundana* і *humana*, вводить поняття “музичного магнетизму”, на якому ґрунтується вплив музики на психіку. Від середини XIX ст. у галузі фізіології розвивається нервізм. Серед дослідників – І.Павлов, В.Бехтерев, І.Тарханов, І.Сеченов, які в експериментальних умовах доводять вплив музики на центральну нервову систему, а відтак – і на всі функції організму. Серед теорій психотерапії, які пояснюють сутність впливу музики на реципієнта – катартичний метод Й.Брейєра і З.Фройда, психодрама Я.Л.Морено, психоаналіз З.Фройда.

У підрозділі 1.3. “Сфера сучасної світової музично-психокоригуючої практики” подається загальний огляд, систематизація основних методів та форм сучасної музикотерапії як галузі, в основі якої – музика як фактор психокоригування. Теоретичним підґрунтям цієї галузі є такі теорії й концепції: асоціативістична, гештальтпсихологічна, психоаналітична, психічного резонансу, емоційно-стрессова, тренінгова та інші.

У висновках до першого розділу вирізняються найважливіші позиції щодо предмету дослідження. Подана ретроспектива вказує на історичне бачення музики як фактору психокоригування, широту та розмаїтість музично-психологічної практики. Вказаний огляд показав і необхідність глибшого втручання музикознавчої науки у проблеми вивчення музики як фактору психокоригування.

Розділ 2. “Музично-теоретичне підґрунтя дії музики на психофізіологію людини”

У даному розділі висвітлюються музикознавчі, філософські та психологічні підходи до поставленої проблеми, а також розглядаються деякі дані психофізіологічної науки, що торкаються дії музики на людину. Найважливіші позиції різногалузевих знань отримують *музично-теоретичне спряму-*

вання на визначення *особливостей природи музики* у процесі її впливу на людину. Акцент кладеться на проблему *етосу музики* як філософсько-етичного підґрунтя її психокоригуючих властивостей. Дослідження основного питання даного розділу завершується аналізом феномену *музичного катарсису*. Це повертає нас до вихідних філософсько-етичних позицій *історичного* аспекту роботи та “прокладає стежку” до аспекту *практичного*.

У підрозділі 2.1. “Вихідні положення психологічного взаємозв’язку музики і реципієнта” розглядаються питання, що допомагають різнобічно уявити предмет дослідження у теоретичному аспекті. Аналізуються: етос як музичний феномен; основні результати досліджень впливу музики на людину; динамічні стереотип і контраст та установка як регуляторні фактори психологічного взаємозв’язку людини і музики.

Давньогрецькі вчені, опираючись на тонкій тілесній чуттєвості і керуючись явищем напруження, вбачали сутність музичного етосу у здатності музики виховувати певний уклад психіки. Наявність раціонального зерна у вказаних уявленнях довели наукові дослідження впливу музики на психофізіологію людини: при внутрішньому переживанні твору (напруженні!) помітно реагують різні системи організму. Значну роль у регуляції цього процесу відіграють психологічна установка та порушення встановленого динамічного стереотипу.

У підрозділі 2.2. “Основні параметри музики в їх дії на психофізіологію людини” здійснюється аналіз нижченаведених параметрів з метою виявлення в їх природі і функціонуванні можливостей впливу на психіку людини.

Музичний ритм, входячи у загальну ритмічну систему, яка пронизує все життя людини, як прояв штучного (вищого) ритму, є фундатором ритміки внутрішніх фізіологічних процесів, що доведено при вивченні взаємозв’язку музичного ритму і пульсу. У походженні музичного ритму визначну роль відіграє біологічний аспект. В цілому (за інших рівних умов), ритмічність впливає позитивно, аритмічність – негативно, що пояснюється діяльністю антагоністичних систем нейронів, відповідальних за позитивні і негативні емоції.

Динаміка і висота, як і ритм, сприймаються насамперед на фізіологічному рівні. Динаміка зумовлює значну активність звуку як психофізіологічного подразника. Сприйняття надто гучних звуків чи інтенсивне наростання гучності викликає різке збудження. Особливий вплив на психіку має контраст динаміки. Сприйняття висоти є досить суб’єктивним і тісно пов’язаним з його гучністю, підвищення висоти викликає певне напруження.

Тембр не діє на м’язевому рівні. Він є символом звукового об’єкту, має

досить чітку предметну однозначність, і тому його вплив на людину зумовлюється, насамперед, асоціативними механізмами.

Вищевказані основні музичні параметри створюють підґрунтя дії комплексних факторів.

У підрозділі 2.3. “Комплексні музичні фактори впливу на психіку” аналізуються: інтонаційні та ладові фактори музики, прояви просторовості в музиці і слухо-зорові синестезії, фактор музичного руху.

Вплив *інтонацій* зумовлений акустично, біологічно та психофізіологічно на основі “емоційно-акустичного коду”. Вони мають визначеними своє образно-смыслове забарвлення, а відтак – і психоемоційний вплив. Найяскравіші та найвживаніші з інтонацій, функціонуючи у суспільній свідомості, набувають значення перцептивних констант, складаючи початковий семантичний тезаурус людини.

У питанні дії *ладу* виділяються фактори консонантності (що впливає на колористично-емоційні особливості сприйняття мажору і мінору) та внутрішньої динаміки централізованого ладу (боротьба доцентрової і відцентрової сил активізує вплив на психофізіологію). Ладове відчуття пояснюється взаємодією оперативної та довготривалої пам’ятей.

Вплив *просторових компонентів* акустично зумовлений тембровими, темброво-висотними і динамічними відмінностями голосів, явищами відзвуків, імітації відлуння і реверберації. Основними координатами просторових компонентів є глибинні, звуковисотні і пов’язані із переходом часових відносин у просторові – “простір-час”, “горизонталь”.

Слухо-зорові синестезії - міжчуттєві зв’язки на зразок “кольорового” слуху - є однією з основ створення певного перцептивного простору.

Завдяки факторові *руху* значно посилюється здатність музики заглиблювати реципієнта у відповідний емоційний стан. Вона базується на тісній взаємодії музичного руху як енергії, руху в уявленні людини та реального руху – дихального чи м’язевого.

У підрозділі 2.4. “Катартичність мистецького впливу як реалізація психокоригуючої сутності музики” в катарсисі як феномені цілісного впливу мистецтва на реципієнта, як феномені, що пройшов шлях його трактування послідовниками Арістотеля на основі етичних, релігійних і психологічних концепцій різних епох, вбачається *синтез* психологічного *очищення* з етичним *збагаченням*, на яке вказане очищення і дозволяє “вийти”. Як засіб передбачення характеру катартичного впливу використовується музично-герменевтичний аналіз твору, що спирається на основні позиції даного розділу (подаються приклади аналізу декількох творів, які використовуються в авторській системі психокоригування).

У висновках до другого розділу вирізняються найважливіші ознаки спе-

ціфіки музики, що створюють основи для висвітлення основних аспектів цілісної картини музично-теоретичного підґрунтя дії музики на психофізіологію людини.

Розділ 3. “Практичне застосування психокоригуючої функції музики на прикладі реалізації авторської музичної системи психокоригування”

Система укладена в розрахунок на дітей 5-6 років. Показана можливість її вікової динаміки на прикладі роботи з підлітками.

В основі *концепції* системи - музикальність як специфічна риса національної ментальності у синтезі зі здобутками світового науково-практичного досвіду стосовно предмету дослідження.

Із переосмислення сформованих у процесі розвитку світової культури і науки позицій створене обґрунтування впливу музики на психічні процеси особистості.

По-перше - як впливу *етичного*, зумовленого стосом музичних першоелементів, оснований на факторі напруження, - певним укладом психіки, що виховується внаслідок духовного, в тому числі музичного, впливу, як це пояснюють Платон і його послідовники. Етичний напрямок системи втілюється як у пролонгованому сприйнятті музики, так і в бесідах, розповідях.

По-друге – як впливу *катартичного*. Піфагоро-аристотелівська позиція “очищення” мистецтвом втілюється у формах, підпорядкованих принципам співпереживання музиці та переосмислення самоідентифікації (до і після прослуховування твору).

Вказані впливи обумовлюють ряд *властивостей коригування* особистості через музику і вироблення позитивної установки на сприйняття цього мистецтва. З-поміж них виділяються:

- виховання потреби у музичному мистецтві, створення стійкої позитивної установки на сприйняття;
- прививання навичок, що сприяють встановленню музично-психологічного резонансу між твором і реципієнтом, що передбачає, зокрема, настроювання індивідуального ритму дитини під ритм музичний;
- розвиток мелодичного слуху, відчуття краси музики як емоційно-психологічне переживання;
- виховання творчої свободи особистості в процесі імпровізаційних форм роботи.

Метою системи є допомога дитині у знятті зайвих на шарувань у сприйнятті музичних вражень і спрямування її свідомості на шлях адекватних реакцій у світі музичного мистецтва.

Підрозділ 3.1. “Загальні питання дитячого музичного сприйняття”
присвячений питанням дитячої музикальності та становлення навичок му-

зичного сприйняття. Подані факти свідчать про високі потенційні можливості дитини щодо здатності адекватно реагувати на музику.

Підрозділ 3.2. - “Методичні пояснення втілення системи та плани роботи”. В системі використовуються - на рівні ідей чи окремих елементів - методики музичного виховання К.Орфа, Ш.Сузуки, Е.Жака-Далькроза, Н.Ветлугіної, метод З.Кодая; “Психогімнастика” М.Чистякової; принципи співпереживання театру К.Станіславського й асоціацій В.Мейерхольда.

Система підпорядкована ідеї коригування і розвитку психіки дитини через виховання креативності й особливого “вживання” в музику, через створення установки на глибинне сприйняття.

Вибір музичного матеріалу здійснений за наступними критеріями: доступність для дитячого сприйняття, але з уникненням зайвої спрощеності; стилістична й жанрова різноманітність; загальна перевага української музики; емоційна насиченість творів у відповідності до поставлених етичних завдань і психологічних етюдів; поступове ускладнення музичного матеріалу.

Подаються детальні плани занять із дошкільниками.

Підрозділ 3.3. “Спостереження та аналіз результатів” присвячений опрацюванню емпіричного матеріалу. Основні узагальнення, що викристалізуються із матеріалів спостереження за процесом розвитку специфічно-музичних і загально-етичних результатів дії експерименту на дітей, полягають у наступному.

У проходженні процесу коригування найбільш вагомими є наступні кроки. *Перший:* складання позитивної установки на якісну музику, вироблення стереотипу задоволення музикою. *Другий:* фантазування у музиці із динамічно-руховим, графічним чи вербальним відтворенням. *Третій:* введення у світ музичної семантики, починаючи від елементарних поспівок і позамузичних понять.

Динаміка коригування розвивається за наступними стадіями: *встановлення стереотипу задоволення музикою; порушення даного стереотипу; співставлення різного емоційно-семантичного навантаження творів із варіантами єдиної тематичної ситуації; співставлення різного емоційно-семантичного навантаження творів із варіантами різних тематичних ситуацій.*

Методи коригування – через співпереживання, через асоціації, через динамічно-руховий стереотип.

Кожна із *форм роботи* є показником проходження процесу коригування та спрямована до головної мети.

Ритміко-мелодичні вправи сприяють як організації групи, так і самоорганізації кожної дитини. Розвиток музично-ритмічного чуття є вагомим фактором у подальшому зближенні з емоційним світом музики.

Малювання, тобто графічне реагування, є дуже важливим для дітей з

бідним афективним словником. Воно особливо необхідне на перших заняттях як шлях до усвідомлення емоцій та відчуття їх у музиці. Пізніше подібні емоції будуть викликатися безпосередньо музичним впливом.

Психогімнастичні етюди й ігри - на розвиток уваги, пам'яті, чуттів, жестів, міміки та пантоміміки, вираження основних емоцій тощо – це активна розрядка, шанс проявити емоції, які, можливо, не завжди доступні у реальному житті, та виплеснути в ігровій ситуації свої негативні емоції.

У *творчих вправах*, що проходять у вокальній творчості етапами від окремих фраз до цілих пісенок, в інструментальній - від знаходження елементарних поспівок до опанування певних видів бурдонів, ритмічного супроводу до фортепіанного твору, – найбільш яскраво проявляється динаміка процесу коригування, пов'язана як із загальним зближенням дитини з музичним мистецтвом, так і зі становленням творчої свободи дитячої особистості.

Експеримент у *віковій динаміці системи* – із учасниками *15–16-річного віку* - засвідчив дієвість музики в процесі формування у підлітків певних навичок психічної саморегуляції, які б допомагали позбавлятися від зайвого баласту негативізму, а відтак – і укріплювали цілісність і позитивні установки особистості. Форми роботи, які можуть використовуватися як допоміжні фактори впливу в системі, розраховані на дітей, в роботі з підлітками звільняють місце для *пролонтованого сприйняття музики*. Скеруючу роль у концентрації на певних аспектах широкого потоку музичної інформації відіграє *вербальна установка*. Результати вважалися позитивними, якщо учасники експерименту не просто вбачали в музиці елементарні задоволення чи незадоволення або суто особистісні, часто значно нижчі за рівнем до музичного змісту, асоціації, а в міру своїх можливостей аналізували і співставляли семантику вербальної і музичної інформації.

Висновки до третього розділу констатують позитивність результатів практичного застосування психокоригуючої функції музики при апробації авторської музичної системи психокоригування. Особливо важливим є використання українського народно-пісенного матеріалу. Будучи генетично пов'язаним з національною традицією, він діє вже на підсвідомому рівні й є “місточком” на складному шляху до освоєння музичної семантики, “полем” для самовираження в одній із найскладніших форм роботи – імпровізації.

Контрольний експеримент, проведений через рік, виявив, що заняття дали вагомий результат у плані розвитку музикальності, мали місце певні інтелектуальні здобутки, дещо “відчинилися двері” у світ музичної семантики і творчості. Хоча діти забули деякі музично-теоретичні терміни, проте сутність понять залишилася усвідомленою. Але найголовніше - збереглася навичка психоемоційного “вживання” в музику та реакції на неї.

Загальні висновки

Аналіз, синтез і нова експлікація з точки зору музикознавства історико-філософських і науково-теоретичних знань та експериментальних фактів, дотичних до проблеми дослідження, вирізнення *взаємозв'язку* її основних аспектів уможливили досягнення необхідного результату роботи: **висвітлення певних аспектів цілісного історико-теоретичного уявлення про специфіку музики як фактору психокоригування та створення варіанту їх практичного застосування.** Отож, основні принципи вказаної цілісності знайшли свою апробацію на експериментально-практичному рівні, а саме:

- етос і катарсис як основні позиції щодо музично-психологічної практики, виявлені в історичній ретроспективі, є “наріжним каменем” авторської системи психокоригування, дія ряду інших факторів також – прямо чи опосередковано – враховується;
- музика здатна до потужного, якісного і різноманітного впливу на реципієнта; маючи психобіологічне підґрунтя, вона виражає той етос – і *заражає* ним реципієнта, - який потрібен для формування морально здорової психіки людини. Синтетичним результатом взаємозв'язків людини і музики є *катартично-етична дія цього мистецтва, що і вкладається у термін “психокоригування” в контексті авторської системи і всієї роботи;*
- вирізнення закономірностей дії музики на людину дозволяє робити гіпотези про характер впливу твору, використовуючи це у практиці. Формою такого передбачення є герменевтичний аналіз: *семантика музичних знаків, виявлена у тканинах творів, є критерієм відбору музичного матеріалу для практичних психокоригуючих цілей;*
- остаточний результат роботи – авторська система психокоригування – є дієвою у здатності спричиняти позитивні зміни у психоемоційній сфері реципієнтів. Цього вдалося досягти завдяки науцанню *семантики* музики (інтонаційній, ритмічній тощо) на рівні можливостей дитини і придатними для неї засобами, із залученням зрозумілих понять та образів, що допомагають “дістатися” узгодженості з музикою та її розумінням. Серед важливих результатів – і те, що гіпотези про вплив на реципієнтів творів, герменевтичні аналізи яких наведено, в своїй основі оправдалися.

Загальні міркування щодо *психобіологічного взаємозв'язку музичного мистецтва зі свідомістю людини та суспільною свідомістю у процесі антропогенезу з точки зору функціонування музики як фактору психокоригування*, полягають у наступному.

Музика, будучи мовою передсвідомості, артикулюючи свідомість людини на фізичному, душевному і духовному рівнях, пов'язана із суспільною

свідомістю психобіологічно. З одного боку, в музиці переважає кортикальне походження. З іншого боку, пульс і частота дихання змінюються під впливом музичного ритму, людина підсвідомо сприймає перцептивні константи – похідні від психофізіологічних “абсолютів” “звукоемоційні” комплекси певного образно-смыслового забарвлення та емоційного впливу, у процесі сприйняття на психофізіологію людини діють (на різних рівнях) усі елементи музичної мови зокрема та це мистецтво в цілому.

Таке суттєве підґрунтя пояснює, принаймні, два важливих для процесу історико-еволюційного формування людини і суспільства чинники. Перший: *із найдавніших часів музика постає у суспільній свідомості як фактор значної сугестивної, відтак психокоригуючої, дії*. Якщо дотримуватися концепції про співмірність розвитку суспільної та індивідуальної свідомості, а саме – що найдавніші періоди розвитку суспільної свідомості відповідають дитячому вікові індивіда, то перший чинник виявляється природньо пов'язаним із другим чинником: *унікальність природи музичного мистецтва дозволяє йому впливати навіть на невідготовлених реципієнтів (в межах природнього для них культурного фенотипу)*. Звичайно, адекватність сприйняття забезпечується відповідним інтелектуально-абстрагуючим рівнем, тому в даному випадку музика швидше може викликати емоційно-тілесні реакції. Вказана здатність музичного мистецтва до взаємодії з невідготовленим реципієнтом зумовлена як безпосередньою дією на психофізіологію, так і генетичним “спрацюванням” факторів психобіологічного походження, що закарбувалися у суспільній свідомості, оскільки у впливі музики на людину провідну роль відіграють не логічно-технічні, а значно архаїчніші, передпонятійні фактори, відбиток яких зберігається у суспільній свідомості і в процесі музичного сприйняття “виринає” із глибин психіки людини. Перший вищенаведений чинник певною мірою є базисом для другого, оскільки у суспільній свідомості повинен був залишитися відбиток трактування музики як медійного засобу у спілкуванні з потаємними силами, засобу впливу на них, - а тому й бажаного для особи.

Психобіологічна природа музики та її коригуюча роль у відношенні до свідомості впливають на процес антропогенези: музика взаємопов'язана як із широкою перспективою людського суспільства, проявляючи у собі тенденції його еволюції, так і з внутрішнім світом та психічним розвитком індивіда. Музика має вагомий вплив на особистість, і їх вивчення здатне забезпечити активізацію процесу музичного психокоригування.

У додатках подаються: акт впровадження результатів дослідження, методичні та емпіричні матеріали до третього розділу дисертації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Драганчук В.М. Константи сприйняття у діалозі “композитор – виконавець – слухач” (на прикладі мелодико-інтонаційних і ладових факторів) // Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук. статей. – Вип. 12. – Мелітополь, 2002. – С. 26 - 37.
2. Драганчук В.М. Музика і реципієнт: діалогіка взаємозв'язку // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць. – Вип. 6. – Львів, 2001. – С. 21 - 29.
3. Драганчук В.М. Музичний твір: проблема впливу на реципієнта // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського. – Вип. 21. – Музичний твір як творчий процес. – К., 2002. – С. 59-69.
4. Драганчук В.М. Просторовість та синестезійність у музиці на прикладі “Карпатського концерту” М.Скорика // Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. М.В.Лисенка. – Вип. 5. - Muzyka Galiciana.– Т. VI: Зб. статей. – Львів, 2001. - С. 233-239.
5. Драганчук В.М. Історія музикотерапії як підгрунтя нових психолого-педагогічних систем // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Луцьк, 2000. – С.10-17.
6. Драганчук В.М. Концепції катарсису у процесі їх історичного розвитку // Науковий вісник ВДУ. Серія “Історичні науки”: Зб. наук. праць.- Вип. 3. / Волинський державний університет ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. — С. 188-193.
7. Драганчук В.М. Пролонговане сприйняття музики як художнє моделювання емоційно-етичних параметрів підлітка // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. – Вип. 4. – Луцьк, 2000. – С.142-151.
8. Драганчук В.М. До питання нейродинамічних та психогенних факторів у процесі музичного сприйняття // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура: Доповіді та повідомлення. – Кн.1-2 / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – К., 2000. - С. 424-444.
9. Драганчук В.М. Апробація методів і форм психокоригуючої дії музики у вихованні дітей вікової категорії 5-6 років // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Професійна мистецька освіта: діалог традицій та інновацій”. – К., 2000. – С. 129-130.
10. Драганчук В.М. Психофізіологічні аспекти музичного мистецтва та його впливу // IV Міжнародний конгрес україністів. Етнологія. Фольклористика: Доповіді та повідомлення. – Кн. 1 / Інститут мистецтвознавства,

фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – Одеса – Київ, 2001. - С. 324-327.

11. Драганчук В.М. Система музичного психокоригуючого впливу // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. наук. праць [Тези доповіді, виголошеної під час роботи Міжнародного круглого столу “Україна – Австрія: історичні взаємини, економічні системи, розвиток науки, проблеми освіти і виховання” (Луцьк, 2000)] / НАНУ, Інститут історії України. – Вип. 4. – К., 2001. – С. 378-381.

АНОТАЦІЇ

Драганчук В.М. Музика як фактор психокоригування: історичний, теоретичний і практичний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства зі спеціальності 17.00.03 – музичне мистецтво. – Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського, Київ, 2003.

Дисертація присвячена науковому обґрунтуванню в історичному і теоретичному аспектах та експериментальному підтвердженню у практичному аспекті специфіки музики як фактору психокоригування. Задля досягнення даної мети здійснюється системно-історичний аналіз психокоригуючої ролі музики, виявляються особливості її природи, що зумовлюють подібну дію. На основі результатів теоретичних розпрацювань подається авторська музична система психокоригування для дітей 5-6 років та в динаміці - для підлітків, що під час апробації довела свою дієвість. Проводяться узагальнення щодо специфічних особливостей взаємозв'язку музичного мистецтва із суспільною та індивідуальною свідомістю.

Ключові слова: музика, психокоригування, етос, катарсис, природа музичного мистецтва, вплив, авторська система.

Драганчук В.Н. Музыка как фактор психокоррекции: исторический, теоретический и практический аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. – Национальная музыкальная академия Украины им. П.И.Чайковского, Киев, 2003.

Диссертация посвящена научному обоснованию в историческом и теоретическом аспектах и экспериментальному подтверждению в практическом аспекте специфики музыки как фактора психокоррекции. Для достижения данной цели осуществляется системно-исторический анализ психокоррекционной роли музыки, выявляются особенности её природы, которые обуславливают подобное воздействие. На основании результатов теорети-

ческих разработок подаётся авторская музыкальная система психокоррекции для детей 5-6 лет и в динамике – для подростков, которая во время апробации подтвердила свою действенность. Проводятся обобщения о специфических особенностях взаимосвязи музыкального искусства с общественным и индивидуальным сознанием.

Ключевые слова: музыка, психокоррекция, этос, катарсис, природа музыкального искусства, влияние, авторская система.

Draganchuk V.M. Music as a Factor of Psychocorrection: the Historical, Theoretical and Practical Aspects. – Manuscript.

Thesis for getting the Candidate's Degree in speciality 17.00.03. – Musical art. – The National Musical Academy of Ukraine by P.Chaykovsky, Kyiv, 2003.

The actuality of the research problem is based on the next facts. The art factor is an effective means of catharsis during the all cultural-historical process. By the 20th century this important ethical function of art was realized by the religious music, which together with canonic Bible texts was a source of ethical catharsis. But in modern conditions the influence of sacral tradition has been transformed. Together with it the problem of spiritual purification is very actual. In the world practice beginning from 1950 – 1960es the different methods and directions of modern music therapy have been establishing. In Ukraine this sphere of musical knowledge wasn't developed in scientific researches and, of course, in practical forms of activity. So, the actuality of this topic is very high.

The musical process as a factor of psychocorrection is an *object* of this research. The historical, theoretical and practical aspects of musical art as a factor of psychocorrection are composed the *subject* of research. *The aim of research* is consisted in the scientifically study of psychocorrectional function of music in historical and theoretical aspects and in the experimentally realization of it in practical aspect. The object, subject and aim demand the solution of such *main tasks of research*: to analyze the historical role of art as psychocorrectional factor; to study the music-theoretical basis of the musical influence on psychophysiology of a person; to give an example of the usage of music as a psychocorrectional factor on a basis of the results of study the historical and theoretical aspects. *The scientific importance* of the work is following. The scientific study of the historical role, nature and practical usage of musical art as psychocorrectional factor plays an important role for the development of the branch of the musical psychological knowledge. The suggested music-psychocorrectional system can be used in our today's practice.

The first part has a title "The Historical Retrospective of the Functioning of Music as a Factor of Psychocorrection". The ways of evolution of psychocorrectional theory and practice are analyzed in this part. Alongside with the well-

known facts (about the role of music in philosophy of Piffagor, Platon and Aristotel) the less-propagated information in music-aesthetic literature is suggested. It helps to do the historical basis of new music-psychological system. The variety of modern methods and forms of music therapy is analyzed too.

The second part has a title "The Music-Theoretical Basis of the Influence of Music on the Psychophysiology of a Person". The different musicological, philosophical and psychological data concerning this problem is analyzed in this part. The fact of psychophysiological science is examined too. We examine the native of the music art, the ability of musical to influence on psychophysiology of a person. The phenomenon of ethos of musical elements and the phenomenon of catharsis as a philosophical-ethic basis for realization of music as psychocorrectional factor are analyzed too.

The third part has a title "The Practical Appliance of Psychocorrectional Function of Music on the Example of Realization of Author's Musical System of Psychocorrection". Author's musical system of psychocorrection is proposed in this part. The next forms of work are used in the lessons: the rhythmical-melodical exercises, the vocal and instrumental improvisation, the drawing, the psychocorrectional etudes and games, the prolonginal perception of music and others. The creative is used as a general approach to the musical education.

The conclusions of research united around the problem of music as psychocorrectional factor. We give the results of analysis, synthesis and new explications from the point of view of musical psychology of all research.

Key words: music, psychocorrection, ethos, catharsis, native of the music art, influence, author's system.

Підписано до друку 15.12.2003 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1.16. Обл.-вид. арк. 0,9 арк.
Тираж 125. Зам. 7669.

Відруковано у ВАТ „Волинська обласна друкарня”.
Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 1350 від 13.05.2003 р.
м. Луцьк, пр. Волі, 27
Тел. 4-25-01, 4-25-07, 4-41-73.

454410

АВ 57.572

МИСТ